PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

5–7 YOSHLI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA SIFATLI TAYYORLASHNING SAMARALI USULLARI

Raxmonova Dilfuza Maxmudovna
Buxoro davlat universiteti
Pedagogika kafedrasi o'qituvchisi
E-mail: d.m.raxmonova@buxdu.uz
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7556-0529
https://doi.org/10.5281/zenodo.23774532

Annotatsiya. Maqolada 5–7 yoshli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning integrativ pedagogik modeli, uning psixologik-pedagogik asoslari va amaliy tashkil etish mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqot ilmiy adabiyotlar va O'zbekiston maktabgacha ta'limiga oid me'yoriy-uslubiy hujjatlarning qiyosiy-kontent tahliliga tayangan. O'yin, muloqot, muammoli vaziyat, elementar savodxonlik, oila bilan hamkorlik va rivojlanishni formatif baholashning o'zaro bog'liqligi asoslanadi. Natijada maktabga tayyorgarlikni faqat harf va sonlarni bilish bilan cheklamasdan, ijtimoiy-emotsional, bilish, nutqiy va jismoniy rivojlanishning yaxlit jarayoni sifatida baholash taklif etiladi.

Kalit so'zlar: maktabga tayyorgarlik, 5–7 yosh, maktabgacha ta'lim, o'yin texnologiyasi, nutqiy rivojlanish, ijtimoiy-emotsional kompetensiya, formatif baholash, ota-ona hamkorligi.

KIRISH

Maktabgacha yosh — bolaning shaxsiy rivojlanishi, muloqot ko'nikmalari, idrok, xotira va ixtiyoriy xulq-atvori shakllanadigan muhim davrdir. Maktabga tayyorlash vazifasi faqat o'qish va hisoblashni erta o'rgatish emas, balki bolada bilishga qiziqish, mustaqillik, tengdoshlari bilan hamkorlik va yangi ta'lim muhitiga moslashish qobiliyatini shakllantirishdan iborat. Bu yondashuv maktabgacha ta'limning davlat talablarida belgilangan rivojlanish sohalari bilan uyg'unlashadi [1, 2].

O'zbekiston ta'lim tizimida uzluksizlik tamoyili maktabgacha va boshlang'ich ta'lim o'rtasidagi metodik uzviylikni taqozo etadi. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturida bola markazli faoliyat, rivojlantiruvchi muhit va oila ishtiroki muhim o'rin egallaydi [3]. Shuningdek, maktabgacha ta'lim sohasidagi qonunchilik har bir bolaning rivojlanish ehtiyojini inobatga olishni talab etadi [4].

Maqolaning maqsadi — 5–7 yoshli bolalarni maktabga sifatli tayyorlashda samarali metodlarning nazariy asoslarini tizimlashtirish va amaliyotga tatbiq etiladigan integrativ modelni ishlab chiqish. Asosiy savol: qaysi pedagogik shart-sharoitlar maktabga tayyorgarlikning turli komponentlarini bir vaqtda qo'llab-quvvatlaydi?

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega. Material sifatida maktabgacha ta'limning davlat talablari, "Ilk qadam" dasturi, O'zbekiston ta'lim qonunchiligi hamda o'zbek tilidagi pedagogika va yosh psixologiyasi bo'yicha ilmiy-uslubiy nashrlar tanlandi [1–10]. Hujjatlar maktabga tayyorgarlik mazmuni, metodik vositalar, baholash va oilaviy hamkorlik mezonlari bo'yicha solishtirildi.

Qo‘llangan usullar: kontent-tahlil, qiyosiy-pedagogik tahlil, tizimlashtirish, pedagogik modellashtirish va mantiqiy umumlashtirish. Maqolada bolalar ishtirokida tajriba yoki so‘rov o‘tkazilmagan; shu sababli quyidagi jadvallar va diagramma empirik natija emas, muallif tomonidan tuzilgan konseptual-uslubiy modelni ifodalaydi.

Samaradorlikni amaliy tekshirish uchun kelgusida kirish va yakuniy diagnostika, kuzatuv varaqalari, ota-onalar bilan suhbat hamda bolalarning faoliyat mahsullarini tahlil qilish tavsiya etiladi. Bunda bolaning individual rivojlanish sur’ati hisobga olinishi zarur [5, 6].

NATIJALAR

Tahlil natijasida maktabga tayyorgarlikning besh o‘zaro bog‘liq komponenti ajratildi: nutq va muloqot; bilish jarayonlari; ijtimoiy-emotsional yetuklik; jismoniy-motor rivojlanish; mustaqillik va o‘zini boshqarish. Har bir komponent uchun alohida mashg‘ulotdan ko‘ra integrativ o‘yinli faoliyat ko‘proq pedagogik imkoniyat yaratadi [3, 7].

1-jadval. Maktabga tayyorgarlik komponentlari va tavsiya etilgan metodlar

Komponent	Samarali metod	Kuzatiladigan ko‘rsatkich
Nutq va muloqot	Hikoya tuzish, rolli suhbat	Fikrni izchil bayon etish
Bilish va mantiq	Tasniflash, muammoli o‘yin	Sabab–oqibatni tushuntirish
Ijtimoiy-emotsional	Jamoaviy o‘yin, his-tuyg‘u kartalari	Navbat kutish, kelishish
Motorika	Konstruktor, chizish, harakatli o‘yin	Koordinatsiya, mayda motorika
Mustaqillik	Vazifa tanlash, o‘zini baholash	Vazifani yakunlash, mas’uliyat

Jadvaldan ko‘rinadiki, metod tanlashda faqat bilim natijasiga emas, balki faoliyat davomida kuzatiladigan xulqiy va kommunikativ ko‘rsatkichlarga e’tibor berish muhim. Masalan, konstruktor bilan ishlash fazoviy tafakkurni hamda hamkorlikni rivojlantirishi mumkin; hikoya tuzish esa nutq va mantiqiy ketma-ketlikni birlashtiradi [7, 8].

2-jadval. Haftalik integrativ faoliyatning namunaviy tashkil etilishi

Kun	Faoliyat	Maqsad
Dushanba	“Mening maktabim” rolli o‘yini	Muloqot va moslashuv
Seshanba	Raqam va shakl laboratoriyasi	Mantiqiy fikrlash
Chorshanba	Ertakni davom ettir	Nutq va ijodkorlik
Payshanba	Qurish va tajriba	Motorika, hamkorlik
Juma	Jamoaviy loyiha va refleksiya	Mustaqillik, o‘zini baholash

Namunaviy reja qat’iy dars jadvali emas: mashg‘ulot davomiyligi, murakkabligi va shakli bolalarning ehtiyoji, sog‘lig‘i va qiziqishiga moslashtiriladi. Faoliyatlarning bir-birini to‘ldirishi maktabga tayyorgarlikning tor akademik talqini oldini oladi [2, 3].

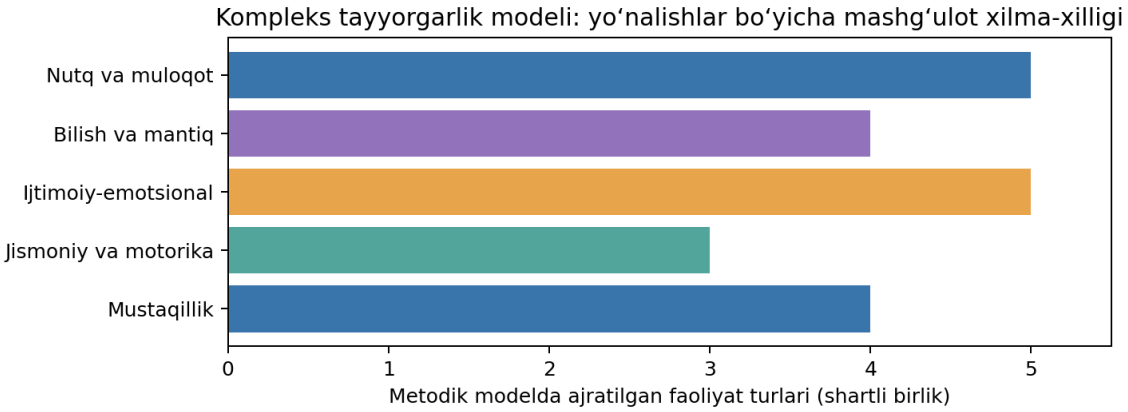

1-rasm. Integrativ modelning shartli vizual tasviri (empirik o‘lchov emas).

Diagrammadagi birliklar ilmiy tajribada aniqlangan foizlar yoki ustunlik darajasini anglatmaydi; ular mashg‘ulotlarni loyihalashda faoliyat turlarining xilma-xilligini ko‘rsatish uchun tanlangan. Metodik jihatdan barcha komponentlar muvozanatli qo‘llab-quvvatlanishi lozim.

MUHOKAMA

O‘yinli ta’lim bolalarning ichki motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlaydi, chunki bola vazifani tashqi majburiyat sifatida emas, ma’noli faoliyat sifatida qabul qiladi. Tarbiyachi muammoni bevosita yechib bermasdan, savollar, namunalar va hamkorlik orqali bolaning mustaqil izlanishini rag‘batlantiradi. Bu yondashuv yosh psixologiyasi va pedagogik texnologiya haqidagi milliy manbalardagi faol ta’lim tamoyillariga mos keladi [5, 7, 9].

Nutqiy tayyorgarlikni faqat tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilishga keltirib bo‘lmaydi. Eshitib tushunish, savol berish, voqeani ketma-ket hikoya qilish, muloqotda sherigini tinglash va o‘z fikrini asoslash maktabdagi o‘quv topshiriqlarini bajarish uchun zarur. Shuning uchun suhbat, dramatizatsiya, kitob mutolaasi va rasm asosida hikoya tuzish birgalikda qo‘llanadi [6, 8].

Ijtimoiy-emotsional tayyorgarlik o‘qituvchi ko‘rsatmasini tushunish, tengdoshlar bilan kelishish, muvaffaqiyatsizlikka mos munosabat bildirish va yordam so‘rash ko‘nikmalarini qamrab oladi. Ushbu jihatlar yetarlicha rivojlanmasa, bolaning akademik bilimlari mavjud bo‘lsa ham yangi muhitga moslashishi qiyinlashishi mumkin. Shu bois emotsiyalarni nomlash, nizoni tinch hal qilish va jamoaviy topshiriqlarni bajarish mashg‘ulotlarga kiritilishi maqsadga muvofiq [5, 10].

Ota-onalar bilan hamkorlikda qisqa va amalga oshiriladigan tavsiyalar samaraliroq: birgalikda kitob o‘qish, kundalik vaziyatlarda sanash, uy ishlarida kichik mas’uliyat berish, bolani tinglash. Oila bilan muloqotda taqqoslash yoki ortiqcha bosimdan saqlanish, bolaning rivojlanish dinamikasini muhokama qilish kerak. Maktabgacha ta’lim tashkiloti va oila o‘rtasidagi muntazam aloqa uzviylikni mustahkamlaydi [3, 4].

Baholashda “tayyor/tayyor emas” degan bir martalik hukmdan ko‘ra rivojlanish xaritasi foydalidir. Tarbiyachi kuzatuvni turli vaziyatlarda takrorlab, bolaning kuchli jihatlari va qo‘llab-quvvatlashga muhtoj ko‘nikmalarini belgilaydi. Natijalar bolani saralash uchun emas, individual yordamni rejalashtirish uchun ishlatilishi lozim [1, 2].

Taklif etilgan modelning cheklovi — u nazariy tahlil asosida tuzilgan va eksperimental sinovdan o‘tmagan. Kelgusida turli maktabgacha ta’lim tashkilotlarida nazorat va tajriba guruhlari bilan izchil monitoring o‘tkazish, o‘lchov vositalarining ishonchliligini baholash va natijalarni statistik tahlil qilish zarur. Shundagina metodlar samaradorligi haqida miqdoriy xulosa chiqarish mumkin.

AMALIY TATBIQ ETISH BO‘YICHA METODIK TAVSIYALAR

Birinchi bosqichda tarbiyachi bolalarning boshlang‘ich imkoniyatlarini o‘yin jarayonida aniqlaydi. Bunda topshiriqlar yoshga mos va qisqa bo‘lishi, bolaning qo‘rquvi yoki imtihon kayfiyatini yuzaga keltirmasligi zarur. Kuzatuv varaqasida bolaning mustaqil fikr bildirishi, vazifani rejalashi, yordam so‘rashi va ishni yakunlashi kabi ko‘rsatkichlar qayd etiladi. Ushbu ma’lumotlar mashg‘ulotlarni tabaqalashtirishga xizmat qiladi [1, 3].

Ikkinchi bosqichda rivojlantiruvchi markazlar o‘zaro bog‘langan holda ishlatiladi. Masalan, “Do‘kon” o‘yinida bolalar mahsulotlarni tasniflaydi, sonlarni sanaydi, xaridor va sotuvchi rolida muloqot qiladi, navbat kutadi hamda muammoni birgalikda hal etadi. Bir faoliyat bir nechta rivojlanish sohasini qamrab olgani sababli bola bilimni real vaziyatga yaqin sharoitda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi [3, 6].

Uchinchi bosqichda tarbiyachi “savol – taxmin – sinov – muhokama” ketma-ketligidan foydalanadi. Masalan, qaysi buyum suvda suzishini taxmin qilish, sinab ko‘rish va natijani izohlash kuzatish hamda sabab-oqibat munosabatini shakllantiradi. Tajriba xavfsiz, sodda va bolaning o‘z harakati bilan bajariladigan bo‘lishi kerak. Bunday topshiriqlarda to‘g‘ri javobdan ko‘ra fikrlash jarayoni rag‘batlantiriladi [7, 9].

To‘rtinchi bosqichda nutqiy faollikni kuchaytirish uchun “Bir rasm – uch savol”, “Hikoyani yakunla” va “Men boshqacha o‘ylayman, chunki...” usullari qo‘llanadi. Tarbiyachi barcha bolalarga navbat bilan so‘z berishi, til rivojlanishi sustroq bolalarga vizual tayanch va qo‘shimcha vaqt ajratishi maqsadga muvofiq. Muloqotning iliq muhiti bolaning fikrini xato qilishdan qo‘rqmay ifodalashiga yordam beradi [5, 8].

Beshinchi bosqichda maktabga o‘tish davri alohida qo‘llab-quvvatlanadi. Maktab binosi bilan tanishish, birinchi sinf o‘qituvchisi bilan qisqa uchrashuv, sinfdagi odatiy vaziyatlarni rolli o‘yinda mashq qilish noaniqlikni kamaytirishi mumkin. Shu bilan birga bolalarni uzoq vaqt partada o‘tirishga majburlash, muntazam test qilish yoki uy vazifalari bilan ortiqcha yuklash maqsadga muvofiq emas [2, 3].

Oltinchi bosqichda ota-onalar uchun oyiga bir marta qisqa maslahat yoki amaliy mahorat mashg‘uloti tashkil etiladi. Ularga uyda qo‘llash mumkin bo‘lgan oddiy o‘yinlar, suhbat savollari, kitob tanlash va ekran vaqti o‘rniga jonli muloqotni ko‘paytirish bo‘yicha tavsiyalar beriladi. Tavsiyalar oilaning ijtimoiy sharoitiga mos va xarajatsiz bajariladigan bo‘lishi zarur [4, 10].

Yettinchi bosqichda tarbiyachi kuzatuv natijalarini davriy tahlil qilib, bolaning avvalgi ko‘rsatkichlari bilan taqqoslaydi. Guruhdagi boshqa bolalar bilan reyting tuzishdan ko‘ra individual o‘sish, qiziqish va ehtiyojlarni aniqlash muhim. Maxsus ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarda pedagog, psixolog va ota-ona hamkorligida moslashtirilgan vazifalar ishlab chiqilishi kerak [1, 2].

XULOSA

5–7 yoshli bolalarni maktab ta’limiga sifatli tayyorlash yaxlit rivojlanish vazifasidir. O‘yinli ta’lim, muloqotga yo‘naltirilgan topshiriqlar, muammoli vaziyatlar, harakatli mashg‘ulotlar va mustaqil faoliyatni birlashtirish pedagogik jihatdan asosli yondashuv hisoblanadi.

Tayyorlash jarayonida nutqiy, bilish, ijtimoiy-emotsional va motor ko‘nikmalarni birgalikda rivojlantirish; oilani jarayonga jalb etish; formatif kuzatuv orqali individual yordam ko‘rsatish tavsiya etiladi. Taklif qilingan modelni amaliy tajribada sinash keyingi tadqiqotning asosiy yo‘nalishi bo‘lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi. (2019). Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida (O‘RQ-595-son Qonun, 16-dekabr). Lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2020). Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti (802-son qaror, 22-dekabr). Lex.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. (2022). Ilk qadam: Maktabgacha ta’lim tashkilotining davlat o‘quv dasturi (takomillashtirilgan ikkinchi nashr). Toshkent.
4. O‘zbekiston Respublikasi. (2020). Ta’lim to‘g‘risida (O‘RQ-637-son Qonun, 23-sentabr). Lex.uz.
5. G‘oziyev, E. G. (2010). Ontogenez psixologiyasi. Toshkent: Noshir.
6. Qodirova, F. R., Toshpo‘latova, Sh. Q., Kayumova, N. M., & A’zamova, M. N. (2019). Maktabgacha pedagogika. Toshkent: Tafakkur.
7. Azizxo‘jayeva, N. N. (2003). Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. Toshkent: TDPU.
8. Hasanboyeva, O. U., To‘rayeva, D. R., & Haydarov, M. (2011). Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. Toshkent: Ilm Ziyo.
9. Yo‘ldoshev, J. G., & Usmonov, S. A. (2004). Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent: O‘qituvchi.
10. Davletshin, M. G. (2002). Umumiy psixologiya. Toshkent: TDPU.